

بقلم: آقای مرتضی مدرسی چهاردهی

رشته های گمشده تاریخی

۱- در تاریخ ملاک یقین چیست؟ شاید هنوز برای این سؤال جواب درستی نداده آنچه از اسناد و روایات بعد از تحقیق و انتقاد علمی بر میآید چیزی است که با شك و تردید باید نگریم نه با دیده جزم و یقین. هر آنچه متکی بر شایعات و متواترات باشد چگونه میتواند پایه و بنیان يك معرفت قطعی و جزمی شود؟ گذشته‌های را که در انتهای خاموشی و فراموشی غوطه میخورد چگونه میتوان بمدد سند و کتابی چند که بر حسب اتفاق از دستبرد فنا و نیستی جسته است دیگر باره زنده کرد؟

در تاریخ از بیطرفی و حقیقت جوئی سخن بسیار گفته‌اند لیکن این سخن ادعائی بیش نیست مورخ از همانجا که موضوع تاریخ خود را انتخاب میکند در واقع دنبال میل بهوس خود میرود و از بیطرفی خارج میشود.

اگر تاریخ هند را موضوع تحقیق خویش قرار میدهند برای آنست که رغبتی یا مصلحتی او را بحوادث آن سرزمین علاقمند کرده است. و اگر از انقلاب کبیر فرانسه سخن میگوید از آن روست که در آن ماجرا چیزی است که با احساسات و تمایلات او تناسبی دارد بنابراین بیطرفی و حقیقت جوئی مورخ ادعا است که بدشواری میتوان او را تأیید کرد ولی اینکه در تاریخ نمیتوان مانند علوم طبیعی تجربه و استقراء را بکار برد دلیل نیست که از مطالعه تاریخ و جستجوی حقیقت مایوس شده و هر چه هست نادرست دانسته دست از گوشش بداریم بلکه باید با مطالعه و مقایسه کتب متعدد که موافق و مخالف هر حادثه و موضوع تاریخی از نظر محققین

و مورخین مختلف نوشته شد حقیقت را کشف و با کمال بیطرفی پرده تاریکی که در گذشته کشیده شده بیک سوزنیم .

۲- عوامل سیاسی و مذهبی و اجتماعی موثر در بوجود آمدن اسماعلیه ، و علل انقراض آنها

از آنجا که عوامل سیاسی و مذهبی و اجتماعی هر زمان در بوجود آوردن افکار نو و مردان بزرگ تاریخ و در نتیجه فرق مذهبی و مسلکی و حکومتهای مختلف تأثیر مستقیم دارد لازم است قبلا برای تسهیل درک علت پیدایش و نضج گرفتن فرقه اسماعلیه نظری اجمالی باوضع سیاسی و مذهبی و اجتماعی ایران پس از اسلام تا قرن هفتم هجری بیافکنیم .

چه افکار و عقاید و طرز حکومتها در ایجاد زمینه برای بوجود آمدن و پیشرفت این قبیل فرق موثر بوده است .

۳- تحلیلی ازوضع سیاسی ایران .

کشور ایران در سال ۳۱ هجری کاملا استقلال خود را از دست داد و جزء امپراطوری وسیع اسلام شد . و تا یک قرن که اسلام با عتلائی قدرت خود رسید در ایران جنبش سیاسی و مذهبی پدید نیامده و مردم مطیع بودند .

مخصوصا طرز رفتار و زندگی خلفای راشدین در روحیه مسلمین ایرانی کاملا اثر کرده مردمی که قرنهارنج طبقاتی را تحمل کرده بودند مقتون مساوات و عدالت اجتماعی اسلام شدند و اگر خلفای اموی و عباسی هم از سنت پیامبر اسلام و صحابه خاص او پیروی میکردند و از جاده مستقیم منحرف نمیشدند بدون شك حکومت اسلام تا ابد بهمان قدرت اولیه باقی میماند ولی انحراف خلفا از روش پیشوایان و بی اعتنائی با اصول دین و عدم توجه بجنبه های اجتماعی آن باعث ضعف نفوذ اسلام در ایران گردیدند و نتیجه این شد که اولین قیام آزادی خواهی و مذهبی از خراسان

و نواحی شرقی و گیلان و مازندران که از مرکز خلافت بدور بودند شروع شد و بزودی بنواحی دیگر سرایت کرد.

در نتیجه وحدت سیاسی و قدرت حکومت منقسم شده ملوک الطوائفی برقرار گردید.

۱ - اول مرتبه به آفرین در خراسان قیام و ادعای پیامبری نمود و پس از اندک مدتی بدست ابومسلم بقتل رسید.

۲ - هنوز به آفرین از خاطره‌ها نرفته بود که سنباد مجوسی بخونخواهی ابومسلم قیام کرد و اساس کارش را بر طرفداری از آل علی و بعضی آئین‌های مزدک گذاشت و بزودی کارش بالا گرفته با عده‌ای قریب صد هزار نفر تازی هم پیش آمد و تصمیمش در گرفتن خانه کعبه بود ولی بدست سردار عرب بقتل رسیده و سراسر ماجرای او بیش از هفتاد روز بطول نیاچامید.

۳ - پس از آن استاذیس در سال ۱۴۱ هجری در هرات قیام کرد و بنای دعوت خود را بر معتقدات سنباد مجوسی گذاشته در مدت کوتاهی قریب سیصد هزار نفر از مردمی که اجرای کلیه احکام مذهبی را دشوار میدانستند بدور او گرد آمدند ولی بزودی بدست حاکم عرب ناحیه هرات دستگیر و ببغداد فرستاده شد و منصور خلیفه عباسی او را با وضع فجیبه بقتل رسانید.

۴ - المقنع یکی از اهالی مرو و بنام هاشم ابن حکیم در زمان خلافت المهدی (۱۸۵ - ۱۶۷ هجری) در خراسان بادعای خدائی قیام کرد و چون نمیخواست پیروانش او را بشناسند نقابی بصورت میزد و بهمین مناسبت بالمقنع معروف شد.

المقنع برای نیل بمقصد سیاسی خود و رام کردن عوام الناس ماهی مصنوعی از چاهی در شهر نخشب بآسمان میفرستاد و باین حيله عده زیادی پیروا شدند و بالاخره چون گرفتاری خود را بدست سردار عرب نزدیک دید خود و خانواده‌اش را در آتش بسوزانید.

۵- بابک خرمی- بابک ابتدائاً نزدیکی از خانواده های بزرگ آذربایجان بچوپانی مشغول بود پس از فوت ارباب خود جاویدان زن او را گرفت و بر رعایای او مسلط و بزودی بارواج پاره از اصول مذهب مزدک عده ای بر او گرد آمده کانون فعالیت و مزاحمتی برای خلفا تشکیل داد و پشت گرمی بمعاهداتی که با گردن کشان ناراضی از وضع محیط بست توانست قریب بیست سال متوالی در قسمتی از آذربایجان غربی حکومت کند ولی او هم مانند سایر همکارانش از نیرنگ خلیفه مصون نمانده بعلت خیانت افشین گرفتار و با وضع فجیحی بدست المعتمد عباسی کشته شد .

دنباله این سرکشی ها و دین سازیها که زائیده نبودن وحدت سیاسی و قدرت مرکزی در حکومت بود در قرون بعد هم ادامه یافته هر روز محیط مساعدتری برای قیام فراهم میشد و در نتیجه دوری ایران از مرکز خلافت و ظلم و فساد خلفا و عدم توجه باعمال حکام و عمالشان در ایران گروه فرمانروایان عرب هم از فساد و خرابی دربار آنها استفاده کرده بخود سری پرداختند و هر کاری را که خواستند انجام دادند .

لذا مردانی از طبقات مختلف ایران برای مبارزه بالجمام گسیختگی های ایشان و تشکیل حکومت ایرانی قیام کردند . و مخصوصاً خراسان و ایالات ساحلی دریای خزر کانون انقلاب بعدی شد حکومت های مشهوری که بدین ترتیب تشکیل شد و در تاریخ سیاسی ایران قابل ذکر و اهمیت اند عبارت اند از :

- ۱- حکومت ۵۳ ساله طاهریان و بعد از آنها علویان .
- ۲- حکومت ۴۵ ساله صفاریان که بدست یعقوب لیث که فردی روی گر زاده بود تشکیل شد .
- ۳- سلطنت ۱۱۰ ساله سامانیان در ماورالنهر .
- ۴- پادشاهی ۱۱۷ ساله آل زیار که بدست مرداویج تاسیس یافت .

۵ - فرمانروائی ۱۲۵ ساله آل بویه که بدست سه برادر ماهیگیر یا لااقل ماهیگیرزاده سواحل خزر بوجود آمد .

۶ - حکومت ۲۲۱ ساله عزنویان که بنیان گذارش غلامان ترك بودند .

۷ - سلجوقیان .

۸ - خوارزمشاهیان .

۹ - اتابکان آذربایجان هر يك برای خود حکومتی مستقل تشکیل داده و مدت‌ها بر جان و مال و ناموس مردم حکمفرمائی نمودند و البته بعضی از آنها بترویج زبان فارسی و زنده کردن آداب ایران باستان کوشیدند .

بانوجه ودقت بوضع سیاسی ایران ومقایسه حکومت‌های زمان وداعیان مذاهب و دینسازان که درخور تفسیر بیشتری است هر کدام بنوبهٔ خود مورد دقت وتوجه شایانی میباشد .

رباهی

روزی که گذشته است از او یاد مکن

فردا که نیامده است فریاد مکن

وز نامده و گذشته بنیاد مکن

حالی خوش باش و عمر برباد مکن

ایضاً

بتخانه و کعبه خانهٔ بندگی است

نسا قوس زدن ترانهٔ بندگی است

زنار و کلیسا و تسبیح و صلیب

حقا که همه نشانهٔ بندگی است

(خیام)